

روابط ترکیه و اسرائیل در دو دهه اخیر (۲۰۱۹-۲۰۰۰)

همگرایی یا واگرایی

مجید بزرگمهری^۱

دانشیار علوم سیاسی دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران

(تاریخ دریافت ۹۹/۰۱/۰۶ - تاریخ تصویب ۹۹/۱۲/۱۴)

چکیده

موضوع روابط ترکیه و اسرائیل از جمله مباحث مهم مطالعات منطقه‌ای، خاورمیانه و جهان اسلام محسوب می‌شود. جمهوری ترکیه اولین کشور در میان کشورهای اسلامی خاورمیانه بود که در سال ۱۹۴۹م رژیم صهیونیستی را با نام اسرائیل به عنوان یک دولت به رسمیت شناخت و روابط دیپلماتیک با آن برقرار نمود. روابط دو کشور، دارای ماهیت راهبردی بر اساس نیازهای امنیتی دو طرف است. به رغم بروز تغییرات سیاسی در ترکیه و روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه که یک حزب با ماهیت و سیاست اسلامی است این روابط همچنان ادامه یافته است. دولت‌مردان اسرائیل از هر حزب، از جمله حزب راست‌گرای افراطی لیکود به رهبری بنجامین نتانیا‌هو، نیز مستمرا سیاست حفظ روابط با ترکیه را تعقیب کرده‌اند. قرارداد همکاری نظامی امنیتی دو کشور از سال ۱۹۹۶ تا کنون فعال است و ملغی نشده است. سوال محوری ما از چیستی عوامل همگرایی و واگرایی روابط ترکیه و اسرائیل در دو دهه اخیر (۲۰۱۹-۲۰۰۰) است. در این تحقیق با تکیه بر نظریه مجموعه امنیتی منطقه‌ای، چهارچوب روابط ترکیه و اسرائیل تحلیل شده است و روش تحقیق، توصیفی تحلیلی و تکیه بر اسناد و گزارش‌های متخصصان موضوع بوده است. نتیجه نهایی تحقیق عبارت از اینست که در شرایط فعلی ترکیه و اسرائیل سیاست اتحاد و همکاری خود را ادامه می‌دهند هرچند که این اتحاد از انسجام کافی برخوردار نیست و هر دو طرف از اهرم فشار برای اجبار به همسویی طرف مقابل در شرایط خاص استفاده می‌کنند.

واژه‌های کلیدی: ترکیه، اسرائیل، خاور میانه، جهان اسلام، صهیونیسم.

Email: bozorg_majid@yahoo.com

^۱ نویسنده مسئول

فصلنامه علمی مطالعات روابط بین‌الملل، سال سیزدهم، شماره ۵۲، زمستان ۱۳۹۹، صص. ۴۰ - ۹.

نوع مقاله: علمی - پژوهشی

مقدمه

موضوع روابط ترکیه و اسرائیل از جمله مباحث مهم مطالعات منطقه ای، خاورمیانه و جهان اسلام محسوب می‌شود. سرزمین پهناور ترکیه دارای موقعیتی چند بعدی است، از لحاظ جغرافیایی سرزمینی متصل و تاثیر گذار در مناطق خاور میانه، آسیای غربی، آسیای میانه، بالکان و مدیترانه است. دارای جمعیتی ۹۸ درصدی مسلمان و عضو موثر سازمان همکاری اسلامی است. ترکیه امروز، در واقع میراث بر جای مانده از امپراطوری عثمانی، عصر سکولاریسم کمال آتاتورک و نسل جدید اسلام‌گرایان مدرن اردوغانی است. جمهوری ترکیه اولین کشور در میان کشورهای اسلامی خاورمیانه بود که در سال ۱۹۴۹م رژیم صهیونیستی را با نام اسرائیل به عنوان یک دولت به رسمیت شناخت و روابط دیپلماتیک با آن برقرار نمود.

روابط دو کشور، دارای ماهیت راهبردی بر اساس نیازهای امنیتی دو طرف است. به رغم بروز تغییرات سیاسی در ترکیه و روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه که یک حزب با ماهیت و سیاست اسلامی است این روابط همچنان ادامه یافته است. حزب عدالت و توسعه ترکیه که از بقایای حزب منحل شده فضیلت، تشکیل شد، در انتخابات پارلمانی ۲۰۰۲ ترکیه، به قدرت رسید و رهبران آن، نسل جدیدی از اسلام‌گرایان به رهبری رجب طیب اردوغان هستند.

دولتمردان اسرائیل از هر حزب، از جمله حزب راست‌گرای افراطی لیکود به رهبری بن‌جامین نتانیاهو، نیز مستمرا سیاست حفظ روابط با ترکیه را تعقیب کرده اند. قرارداد همکاری نظامی امنیتی دو کشور از سال ۱۹۹۶ تا کنون فعال است و ملغی نشده است. سوال محوری ما از چپستی عوامل همگرایی و واگرایی روابط ترکیه و اسرائیل در دو دهه اخیر (۲۰۰۰-۲۰۱۹) است. در این تحقیق با تکیه بر نظریه مجموعه امنیتی منطقه ای، چهارچوب روابط ترکیه و اسرائیل تحلیل شده است و روش تحقیق، توصیفی تحلیلی و تکیه بر اسناد و گزارش‌های متخصصان موضوع بوده است.

نتیجه نهایی تحقیق عبارت از اینست که در شرایط فعلی ترکیه و اسرائیل سیاست اتحاد و همکاری خود را ادامه می دهند هرچند که این اتحاد از انسجام کافی برخوردار نیست و هر دو طرف از اهرم فشار برای اجبار به همسویی طرف مقابل در شرایط خاص استفاده می کنند.

مبانی نظری

از جمله مکاتبی که توانست چشم انداز متفاوتی را در حوزه مطالعات امنیتی پس از جنگ سرد ارائه دهد مکتب کپنهاگ و چهره شاخص آن باری بوزان بود که به ارائه نظریه مجموعه امنیتی منطقه ای پرداخت. (طهماسبی، ۱۳۹۲)

مفهوم «مجموعه امنیتی منطقه‌ای»^۱ برای نخستین بار توسط باری بوزان در کتاب "مردم، دولت ها و هراس" مطرح گردید. وی بر این باور است که از آنجا که سطوح تحلیلی ملی و بین‌المللی نمی‌توانند برای تجزیه و تحلیل مسایل مربوط به مناطق مناسب باشند، لذا وجود یک سطح تحلیل میانه برای این منظور ضروری خواهد بود. بوزان منظور از ارائه سطح تحلیل میانه را تلاشی در جهت پر نمودن شکاف میان سطح دولت و سیستم (نظام بین‌الملل) می‌داند. (بوزان ۱۳۷۸ : ۲۱۲)

ساختار بنیادین مجموعه امنیتی از چهار دسته متغیر امنیتی برخوردار است: مرز که مجموعه را از سایرین جدا می سازد، ساختار آنارشیک چون مرکب از حداقل دو و یا چند واحد خودمختار است، قطب و محوریت که پوشش دهنده توزیع قدرت در میان واحد ها است و ساخت اجتماعی که شامل دوستی ها و دشمنی هاست. (Buzan and Waever. 2009: 58)

¹ Regional security complex

در کنار این چهار متغیر، یک مجموعه امنیتی از یک عنصر نفوذ و یا پوشش نیز بهره می‌برد که عنصر مزبور ذاتی نظام و مجموعه نیست ولی پوشش‌های درونی منطقه را تحت تاثیر قرار می‌دهد. (کولایی، ۱۳۹۸: ۱۴۷)

این نفوذ زمانی رخ می‌دهد که یک یا چند قدرت خارجی در صف بندی مجموعه منطقه ای ایفای نقش می‌کند و در شکل‌گیری رقابت و یا موازنه و یا ائتلاف با حمایت از یک بازیگر وارد صحنه تعاملات مجموعه منطقه ای می‌گردد. (Buzan and Waever, 2009 : 58)

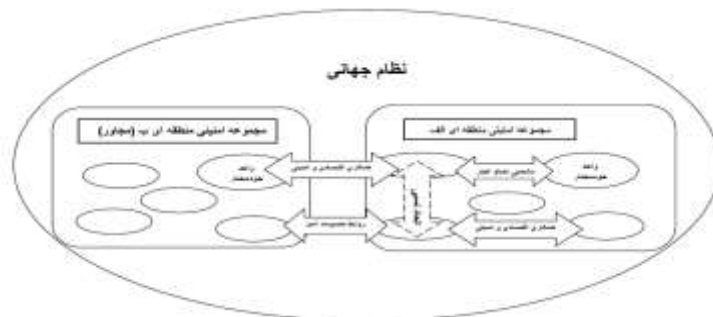
در میان چهار متغیر مذکور، متغیر دوستی و دشمنی که بعدی سازه انگارانه نیز دارد از اهمیت ویژه ای برخوردار است. این بعد سازه انگارانه تا حدودی این مدل را از نظریات صرفاً رئالیستی متفاوت می‌سازد. (نورمحمدی، ۱۳۹۷: ۱۵۹) منظور از دوستی طیفی از دوست واقعی تا انتظار حمایت یا حفاظت است و منظور از دشمنی، روابطی که در آن سوء ظن و هراس حاکم است. شاخص‌های دوستی و دشمنی را می‌توان در دو قالب مادی و معنوی تقسیم کرد. عوامل مادی شامل ائتلافات مرزی، رقابت‌های جدی اقتصادی و عوامل معنوی شامل مفاهیم تمدنی مانند فرهنگ مشترک و تاریخ مشترک است. (سازمند، ۱۳۹۵: ۱۵۸)

لذا در مجموع، انگیزه امنیتی و حفظ جایگاه منطقه ای موتور متحرک اصلی شکل‌گیری اتحادها و منازعات منطقه ای است و دوستی و دشمنی‌ها با ریشه سازه انگارانه خود، از هویت‌های اجتماعی و فرهنگی جوامع تاثیر می‌پذیرد. البته شدت و پرنگی و یا کم‌رنگی آنها در سایه مقتضیات امنیتی قابل توجیه و قابل تغییر است.

تنها نکته ای که در نظریه مجموعه امنیتی بوزان تا حدودی مغفول مانده است وضعیت اتصالات امنیتی و غیر امنیتی یک واحد خود مختار با واحد‌های خودمختار مجموعه‌های امنیتی مجاور می‌باشد. در موارد متعدد یک بازیگر منطقه ای وارد تعامل همسو و یا واگرایانه با بازیگران مجموعه امنیتی منطقه همجوار می‌شود.

نمودار شماره ۱: اشکال روابط واحدهای خود مختار در مجموعه های امنیتی منطقه ای

(تدوین مولف)

از زوایای مختلف، نظریه مجموعه امنیتی البته با اندکی تعدیل بهتر می تواند چهارچوب تحلیلی روابط اسرائیل و ترکیه را شکل بخشد. نخست اینکه مهمترین عامل همسویی و گرایش به همکاری امنیتی و نظامی آنها، مولفه های امنیتی هر دو کشور است. اسرائیل و ترکیه هر دو از یکسو، بازیگران خاورمیانه ای با تمام معضلات امنیتی درونی آن محسوب می شوند و از سوی دیگر، هر دو نیز، قدرت و بازیگر مدیترانه ای محسوب می شوند. مسائل امنیتی ترکیه از یک طرف در مرزهای آن با سوریه، عراق، ایران و مسئله استقلال طلبی کردها و از طرف دیگر در مدیترانه با قبرس و یونان مطرح می شود. اسرائیل هم موضوع اعراب را در پرونده حفظ امنیت خود دارد و هم ایران را در پیش روی خود. ایرانی که صراحتاً سیاست نابودی رژیم صهیونیستی را در مواضع رسمی و غیر رسمی اش اعلام کرده است. اسرائیل از سوی دیگر، در معادلات مدیترانه و شمال آفریقا هم دارای حساسیت های امنیتی است. میل به گسترش و رساندن مرزها به محدوده سرزمین موعود از جمله دورنماهای سیاست توسعه طلبی اسرائیل است.

ملاحظات دوستی مردم ترکیه با مردم فلسطین و ادعای اسرائیل بر همبستگی تاریخی با کردها ابعاد سازه انگارانه این روابط را شکل می بخشد. حضور آمریکا به عنوان قدرت خارجی نیز جایگاه تاثیر گذار نفوذ قدرت خارجی در معادلات منطقه ای و روابط اسرائیل و ترکیه را ترسیم می سازد.

تاریخچه روابط

عثمانی‌ها همیشه پناهگاه امنی برای یهودیانی بودند که تحت آزار و اذیت در اروپا بودند. در قرن ۱۷ م، اکثریت یهودیان در سرزمین‌های امپراتوری عثمانی زندگی می‌کردند و آشنایی آنها به زبان‌های اروپایی و علاقه و توانایی‌هایشان در انجام معاملات و امور صرافی‌ها باعث شده بود مسئولیت‌های مختلفی را در دولت عثمانی عهده دار شوند.

پس از تاسیس جمهوری ترکیه، در قرارداد لوزان، حقوق و امتیازات اقلیت‌های ترکیه از جمله یهودیان محترم شمرده شده بود. (ملکی، ۱۳۷۷: ۱۴۴)

در دوران اتاتورک، ترکیه سیاست تشویق غرب به ویژه جناح انگلو-امریکن را برای تاسیس دولت مستقل اعراب فلسطینی دنبال می‌کرد و همزمان، به علت تهدیدات اتحاد جماهیر شوروی سابق، همسویی با سیاست‌های بلوک غرب از جمله حمایت از اسرائیل را نیز در اولویت قرار داده بود. (Bilgic, 2019: 3)

در ۱۹۴۹ م جمهوری ترکیه اولین کشور دنیای اسلام بود که رژیم اسرائیل را مورد شناسایی قرار داد. در سال ۱۹۹۱ روابط آنکارا و تل‌آویو وارد دوره جدیدی شد که موضوع تبادل سفرا سرآغاز آن بود و در سال ۱۹۹۶ به امضاء موافقتنامه همکاری‌های امنیتی میان ترکیه و اسرائیل منتهی شد. (سنایی، ۱۳۹۰: ۱۵۲-۳)

بنا به نظر "مرات اولگول" در قضیه قرارداد نظامی ترکیه و اسرائیل علاوه بر منافع امنیتی دو کشور، موضوع کاهش نفوذ سوریه از وجوه اشتراک سیاست‌های دو کشور بود. سوریه با اسرائیل بر سر مسائل مرزی بلندی‌های جولان مشکل داشت. از سوی دیگر سوریه متحد ایران بود که حامی حزب الله لبنان محسوب می‌شد. ترکیه نیز بر سر قضایای آب‌های فرات با سوریه اختلاف داشت. ترکیه و اسرائیل مشترکاً سوریه را تهدید امنیتی می‌دانستند. (Ülgül, 2019: 138)

تحولات روابط دو کشور در دو دهه اخیر

- به قدرت رسیدن حزب عدالت، توسعه در ترکیه

حزب عدالت توسعه ترکیه از سال ۲۰۰۱ تحت رهبری رجب طیب اردوغان شهردار پیشین استانبول که در انتخابات ۱۹۹۵ از حزب اسلام گرای رفاه انتخاب شد، شکل گرفت. این حزب یک استراتژی سه لایه را برای کسب قدرت در ترکیه طراحی کرد. ه نخست، از موضع حقوق بشر و دموکراسی به عنوان یک سپر استدلالی استفاده کرد؛ سپس، حمایت مردمی را به عنوان یک شکل مشروعیت دموکراتیک بسیج کرد؛ و نهایت یک ائتلاف لیبرال - دموکرات با بخش های مدرن و سکولاری تشکیل داد که این حزب را به عنوان یک بازیگر سیاسی مشروع معرفی می کرد. (Carroll, 2004: 78-80)

- گسترش روابط

در نوامبر ۲۰۰۲ با پیروزی حزب عدالت و توسعه در انتخابات ترکیه، روند "روابط فلسطین - اسرائیل - ترکیه" تحت شعاع حمایت حزب پیروز از مواضع فلسطینی ها قرار گرفت ولی این رویکرد مانع از تداوم همکاری ترکیه با اسرائیل نبود. در ماه آخر ۲۰۰۲ ژنرال "موشه یالون"، رئیس ستاد نیروهای دفاعی اسرائیل، بازدید از ترکیه داشت و در همین ماه، مانور "مرماید پنج" برگزار شد. در آوریل ۲۰۰۳، وزیر خارجه اسرائیل، سیلوان شالوم، به آنکارا سفر کرد. در ماه مه همین سال، وزیر دفاع اسرائیل، شائول موفاز، از ترکیه دیدار کرد و در ۸ و ۹ ژولای همان سال، موشه کاتساو، رئیس جمهور اسرائیل، از آنکارا دیدار کرد. (سنایی، ۱۳۹۰. نقل از <http://www.dover.idf.il>)

اسرائیل، در سال ۲۰۰۳ یک میلیارد دلار کالا از ترکیه خریداری کرد. به علاوه، بیشتر از ۳۲۰ هزار توریست اسرائیلی از ترکیه دیدار کردند. این دیدارها در حالی صورت گرفت که در ۱۵ نوامبر همان سال چندین انفجار در کنیسه های مختلف در استانبول رخ داد.

¹ Mermaid V

در ۴ مارس ۲۰۰۴، اسرائیل توافق نامه "آب ماناوغات" را با ترکیه امضا کرد، که مطابق آن اسرائیل سالانه ۵۰ میلیون متر مکعب آب، به مدت بیست سال، از ترکیه وارد می‌کند. نخستین مورد حمایت ترکیه از فلسطینی‌ها را در ۲۰۰۴ شاهد هستیم. در ۲۴ مارس ۲۰۰۴، در پی ترور شیخ احمد یاسین، رهبر حماس، توسط اسرائیل، نخست وزیر ترکیه، رجب طیب اردوغان، این عمل اسرائیل را یک اقدام تروریستی خواند. همچنین، اردوغان، عملکرد سیاسی اسرائیل در نوار غزه را به عنوان دولت حامی تروریسم توصیف کرد و از نخست وزیر اسرائیل، آریل شارون، به دلیل سیاست‌های وی در قبال فلسطینی‌ها، انتقاد کرد.

این موضع‌گیری اردوغان با ناراحتی اسرائیل و ایالات متحده آمریکا روبه‌رو شد. با این وجود، در ۲۴ مه، گروه زورلوا^۱، یک شرکت تجاری ترکیه‌ای، یک قرارداد ۸۰۰ میلیون دلاری با اسرائیل برای ساخت و مدیریت سه کارخانه در زمینه تولید انرژی، امضا کرد. (سنایی، ۱۳۹۰. نقل از www.mfa.gov.tr)

اردوغان، نخست وزیر ترکیه، در اول مه ۲۰۰۵، از تل‌آویو دیدار و از یاد بود هولوکاست، "یاد واشم"^۲، دیدن کرد و پیشرفت ۱۷ پروژه نظامی جدید مشترک ترکیه - اسرائیل را تأیید کرد. (Cagaptay, 2005: 21-22)

رئیس ستاد ارتش اسرائیل، دن هالوتز، در ۲۲ دسامبر ۲۰۰۵، ضمن دیدار از آنکارا با همتای ترکیه‌ای خود، ژنرال حیلیمی اوزکوک، در مورد نگرانی‌های مشترک مانند اسلام‌رادیکال و فعالیت‌های هسته‌ای ایران تبادل نظر داشتند. در طول این گفت‌وگوها، ترکیه و اسرائیل در مورد ادامه تمرین‌های نظامی مشترک (موسوم به مرماید) و استفاده از ماهواره‌های جاسوسی مؤثرتر برای رصد فعالیت‌های تروریستی اسلام‌گراها در منطقه، توافق کردند. همچنین نیروی دفاعی اسرائیل، موافقت کرد که ترکیه را به تجهیزاتی نظارتی و جاسوسی، با فناوری پیشرفته به منظور پوشش مؤثرتر مرز ترکیه با عراق، که اکراد جدایی طلب از این مرز، با هدف انجام حملات تروریستی، به خاک ترکیه نفوذ می‌کنند، تجهیز کند.

¹ Zorlu

² Yad Vashem

رئیس جمهور ترکیه نیز، احمد نجدت سزر، در ۹-۶ ژوئن ۲۰۰۶، از اسرائیل دیدار کرد؛ وی همچنین با محمود عباس، از تشکیلات فلسطینی فتح، ملاقات نمود. اسرائیل و ترکیه در ۳۱ ژولای ۲۰۰۶، یک توافقنامه امضا کردند که صادرات مواد غذایی و کشاورزی اسرائیل به ترکیه را تقریباً ۲۰ میلیون دلار در سال افزایش می داد. این قرارداد تکمیل کننده معاهده ای بود که در سال ۱۹۹۸ بین دو کشور به امضا رسید و مانع محدودیت های تجاری می شد. (Yglesias, 2007: 5)

در نوامبر ۲۰۰۷ شیمون پرز رئیس جمهور اسرائیل از آنکارا دیدار و برای اولین بار به همراه عبدالله گل رئیس جمهور ترکیه در پارلمان یک کشور اسلامی به سخنرانی پرداخت. در سال ۲۰۰۸، چند روز قبل از اولین تهاجم اسرائیل به غزه در ۲۷ دسامبر ملاقاتی میان رجب طیب اردوغان و همتای وی ایهود اولمرت برگزار شد.

– اقدامات اسرائیل علیه فلسطینی ها و بروز بحران در روابط

عملیات سرب گداخته: تهاجم اسرائیل به نوار غزه که از ۲۷ دسامبر سال ۲۰۰۸ تا ۲۱ ژانویه سال ۲۰۰۹ به طول انجامید شرایط بسیار وحشتناکی را در نوار غزه ایجاد کرد. قوای اسرائیل با عملیات موسوم به سرب گداخته که در میان اعراب با نام کشتار غزه مشهور است، شمار وسیعی از سکنه غزه را به قتل رساند. در روز نخست این عملیات که به روز کشتار شنبه سیاه معروف شد تلفات سنگینی به سکنه غیر نظامی غزه وارد شد. بنا به گزارش بی بی سی، تا روز ۱۵ ژانویه ۲۰۰۹ تعداد کشته ها به بالای هزار نفر رسیده بود که یک سوم آنها زنان و کودکان بودند. (BC.Persian.com . Jan.15th 2009) سند سازمان ملل شمار کشته شدگان در ۱۹ ژانویه را ۱۳۱۴ نفر بر شمرده است که ۴۱۲ مورد از کودکان و ۱۱۰ مورد آنها از زنان بوده اند. (Ochaopt, 2009: 1)

عملیات نظامی اسرائیل در غزه در سال ۲۰۰۸ و خبر افزایش تلفات عمومی با واکنش تندی از سوی ترکیه مواجه شد و به وخامت روابط این دو کشور منجر شد. عملیات سرب گداخته علیه مردم غزه دقیقاً سه روز پس از بازدید ایهود اولمرت رئیس جمهور اسرائیل از

آنکارا صورت گرفت، بازدیدی که در جهت تشکر از اقدامات میانچگرانه ترکیه برای حل مسائل اسرائیل با سوریه صورت گرفته بود. اردوغان شدیداً از انجام عملیات سرب گداخته خشمگین شد. اردوغان به صراحت اعلام کرد که اولمرت را دیگر "همیار صلح" نمی‌داند و اعتماد خود را نسبت به اسرائیل از دست داده است. اردوغان به یکی از آیات تورات به زبان عبری اشاره می‌کند که حکم می‌کند: "کشتر نکنید" (lo) "thou shall not kill or tirtzach" (Efron.2018 :8)

– نشست داووس

به دنبال اجرای عملیات سرب گداخته از سوی اسرائیل علیه حماس و مردم غزه، رجب طیب اردوغان در اجلاس سران داوس در سوئیس روز ۲۹ ژانویه ۲۰۰۹ در پنل مشترک در حضور شیمون پرز رئیس جمهور وقت اسرائیل سخنان تندی را علیه اسرائیل ابراز داشت. این سخنان بعد از سخنرانی پرز که در حمایت از عملیات سرب گداخته بود صورت گرفت. پرز در صحبت‌های خود با نشانه دست، از حمایت ترکیه از حماس انتقاد کرده بود. در این نشست پرز و اردوغان در کنار یکدیگر نشستند. در این پنل جمع‌کثیری از مقامات و شخصیت‌های کشورهای مختلف از جمله بان‌کی‌مون، دبیر کل سازمان ملل و والری جارت مشاور ارشد رییس جمهوری آمریکا حضور داشتند و رجب طیب اردوغان عملیات نظامی سه هفته‌ای اسرائیل در غزه و موضع شیمون پرز در دفاع از این عملیات را به باد انتقاد گرفت. (دنیای اقتصاد، ۱۳۸۷/۱۱/۱۲)

– ماجرای ماوی مرمره

مناسبات ترکیه و اسرائیل در ماه مه ۲۰۱۰ با اعزام چند کشتی بشردوستانه به غزه برای شکستن محاصره منطقه و درگیری مرگبار سرنشینان آن با نیروی دریایی اسرائیل، شدیداً تیره شد. اعزام کشتی‌های مزبور به ابتکار سازمان‌های غیردولتی ترکیه صورت گرفته بود و دولت ترکیه در جریان این اقدام بود.

این واقعه در صبح گاه ۳۱ مه ۲۰۱۰ با حمله قوای اسرائیل به کشتی کمک های انسانی اتباع ترکیه برای مردم در محاصره غزه اتفاق افتاد و نیروها ای اسرائیل با ادعای اینکه در دست سرنشینان کشتی چاقو و میله آهنی بوده ناگهان شروع به شلیک به سمت مسافران کردند و طی آن ۸ تبعه ترک و یک تبعه آمریکایی ترک کشته شدند. (Arbell, 2014: 1-2) نیروهای اسرائیلی از فراز کشتی با هلیکوپترهای جنگی بر عرشه کشتی فرود آمده بودند. واکنش تند جامعه بین المللی علیه اقدام دولت اسرائیل، و مواضع رجب طیب اردوغان، او را به یک قهرمان در جهان اسلام تبدیل کرد.

ترکیه ۳ روز به اسرائیل فرصت داد تا تمام سرنشینان ترک این کشتی را به ترکیه بازگرداند. ضرب الاجل توسط دولت نتانیاهاو پذیرفته شد. با این اقدام اردوغان هم اسرائیل را تضعیف کرد و هم موضع ترکیه را در خاورمیانه ارتقاء داد.

روابط متشنج دو کشور در طول سال ۲۰۱۰ ادامه یافت. در این میان تأکید ترکیه بر عذرخواهی رسمی اسرائیل از آن کشور بابت حمله به کشتی صلح، لغو مانور نظامی دو کشور و لغو دیدار وزیر امور خارجه ترکیه از اسرائیل بر تیرگی روابط افزود. ترکیه عذرخواهی رسمی اسرائیل در قبال حمله به کشتی صلح را شرط بهبود روابط دو کشور اعلام کرد.

یکسال و اندی بعد از حادثه، در مارس ۲۰۱۳ نهایتاً بنجامین نتانیاهاو رسماً عذر خواهی کرد که در این امر، وساطت باراک اوباما بی تاثیر نبود. البته نتانیاهاو با ذکر عبارت خطای انسانی که منجر به تلفات شد معذرت خواهی کرد. (Arbell, 2014: 1-2)

سازمان ملل، تیم تحقیقاتی را به ریاست نخست وزیر نیوزلند مامور بررسی حادثه کرد. نتیجه گزارش سازمان ملل بدین ترتیب بود: "پیاده سازی چنین نیروی بر عرشه کشتی که در فاصله طولانی از سواحل منطقه مسدود شده اسرائیل قرار داشت قابل توجیه نیست و حمله به کشتی بدون اخطار قبلی و با شدت انجام شده، تجاوز از حد منطقی و غیر منطقی محسوب می شود. ۹ مسافر کشته شده و تعداد زیادی مجروح شده اند. این تهاجم در ۳۱ مه ۲۰۱۰ در ۷۰ مایلی و در آب های بین المللی دورتر از آب های تحت حاکمیت اسرائیل صورت گرفته است. (Akgün, 2014: 5)

اما علی‌رغم وقایع فوق، نخست وزیر ترکیه در تیرماه ۱۳۸۹ اعلام کرد که ترکیه همچنان دوست اسرائیل است. هر چند وی دولت نتانیاهو را بزرگترین مانع بر سر راه صلح در خاورمیانه خواند. اردوغان بعدها اعلام داشت که سخنان وی علیه مردم اسرائیل یا یهودیان نبوده است.

عبدالله گل رئیس‌جمهور ترکیه نیز در نشست شورای روابط خارجی در نیویورک بر تمایل ترکیه به حفظ روابط با اسرائیل تأکید کرد. (روزنامه شرق. ش ۱۰۷۱. ۱۳۸۹)

با وساطت آمریکا به ویژه توصیه‌های باراک اوباما به طرفین از سال ۲۰۱۰ ملاقات‌های محرمانه و آشکار میان مقامات امنیتی دو کشور برقرار بود، مانند ملاقات معاون سازمان ملی اطلاعات ترکیه در ۲۰۱۲ با رئیس وقت موساد "تامیر پارو" در قاهره. (Akgün, 2014: 7)

ولی در سال ۲۰۱۴ مجدداً به علت تهاجمات اسرائیل مردم غزه و کشتار مردم غزه، روابط دو کشور تیره شد. (Akgün, 2014: 10)

به دنبال ماجرای ماوی مرمه، ترکیه سطح روابط خود را به سطح دبیر دوم کاهش داده بود و اسرائیل نیز سفیر خود را فراخوانده بود. روابط دو کشور تا سال ۲۰۱۶ در یک افت و خیز و دو سری مذاکرات در نوسان بود تا نهایتاً در ژوئن ۲۰۱۶ طرفین مجدداً تصمیم به تقویت روابط گرفتند.

باراک اوباما سعی جدی داشت تا مقامات اسرائیلی به طور رسمی معذرت خواهی کنند در مارس ۲۰۱۳ طی سفر اوباما به اسرائیل وی برنامه یک مکالمه تلفنی میان اردوغان و نتانیاهو را تدارک دید. طی این تماس، نتانیاهو رسماً معذرت خواهی داشت و اعلام کرد درصدد جبران خسارت وارده خواهد آمد. ترکیه نیز از شکایت خود از نیروها و مقامات نظامی اسرائیلی درگیر در عملیات ماوی مرمه صرف نظر کرد. (Efron, 2018: 11) ولی تا ۲۰۱۶ این بحران ادامه داشت هرچند که خریدهای نظامی ترکیه از اسرائیل و کمک‌های اطلاعاتی دو طرف ادامه داشت.

در ۲۷ ژوئن ۲۰۱۶ دو کشور اسرائیل و ترکیه در مذاکرات رم در خصوص از سرگیری روابط توافق کردند. بر این اساس، اسرائیل پرداخت ۲۰ میلیون دلار را بابت غرامت کشته

شدگان حمله قوای اسرائیل به کشتی امداد رسانی به غزه متقبل شد. (Hammoura, 2016: 2) هامورا معتقد است که ترکیه و اسرائیل رقباء و دشمنان مشترک شامل سوریه، عراق و ایران را دارند و لذا همواره در مسیر همسویی حرکت می کنند. (Hammoura, 2016: 5)

در ژوئن ۲۰۱۶ روابط دو کشور بر اساس یک قرارداد مجدداً از سر گرفته شد. بر اساس قرارداد، علاوه بر تعهد اسرائیل به پرداخت خسارت و جبران آن به بازماندگان واقعه، ترکیه حق مشارکت در بازسازی زیر ساخت های غزه شامل بیمارستان، نیروگاه را پیدا کرد ولی مشروط به اینکه همه تجهیزات از بندر آشدود اسرائیل (تحت نظارت اسرائیل) به منطقه ارسال گردد. (Efron, 2018: 14)

اسرائیل امتیاز بزرگی نیز کسب کرد. ترکیه در شورای ناتو از حق وتو برخوردار بود و در این ایام موضوع قرارداد همکاری ناتو با اسرائیل در دستور کار ناتو بود. ترکیه برنامه این قرارداد همکاری را وتو نکرد. اسرائیل همزمان دفتر نمایندگی خود را در ناتو افتتاح کرد. (Keinon, 2016)

بر اساس مذاکرات دو طرف اسرائیلی و ترکیه ای، قرار شد به دنبال پرداخت ۲۰ میلیون دلار غرامت به خانواده های قربانی ماجرای ماوی مرمه از سوی اسرائیل، ترکیه مقام اول دفتر حماس در آنکارا را از ترکیه اخراج کند. (Efron, 2018: 14)

راه اندازی خط لوله گاز طی مذاکرات وزیر منابع انرژی، آب و زیر ساخت های اسرائیل با مقام همتراز ترکیه ای، در ۱۳ اکتبر ۲۰۱۷ و صادرات گاز اسرائیل به ترکیه صورت گرفت. هدف ترکیه بهره بردن از این سیاست و ایجاد فضا برای عدم تمایل تل آویو به صادرات گاز به اروپا از مجرای قبرس و یونان بود. صادرات گاز اسرائیل به ترکیه برای اسرائیل ارزانتر از هزینه صادرات آن به اروپا از مجرای قبرس و یونان است. (BICOM, 2017: 2)

با شروع جنگ داخلی در سوریه، هر دو کشور با تضعیف شدن و حتی با سقوط دولت بشار موافق بودند ولی هر یک اهداف درازمدت خود را در نظر داشتند. برای ترکیه، تضعیف دولت مرکزی دمشق نباید به قدرت گرفتن کردهای سوری و ایجاد پایگاه های برای عملیات

آموزش نظامی و فرماندهی کردهای استقلال طلب منتهی شود. از سوی دیگر سوریه جولانگاه اتحاد ایران و روسیه و حزب الله لبنان نشود. برای اسرائیل تضعیف دولت دمشق مهم بود ولی به شرط اینکه ایران و حزب الله در سوریه پایگاه و فضای عملیاتی تاسیس نکنند و از طریق سوریه امکان حمله به اسرائیل امکان پذیر نباشد. (Efron, 2018: 13)

الگول معتقد است که با تضعیف دولت سوریه، ترکیه همانند اسرائیل تمایل به افزایش قدرت ایران در منطقه نداشت. (Ülgül, 2019: 145) آنکارا و تل آویو نمی خواستند ایران مانند وضعیت عراق بعد از سقوط صدام حسین، از خلاء قدرت استفاده کند و نفوذ خود را در سوریه افزایش دهد. (Efron, 2018: 13)

از نظر تورگوت کان پهلوان^۱ سیاست ترکیه در قبال بحران سوریه جلو گیری از نفوذ ایران و روسیه در منطقه بوده است. (Pehlevan, 2019: 32)

-افزایش مبادلات تجاری پس از عادی سازی روابط

اسرائیل یکی از ۱۰ کشور مهم بازار صادرات برای ترکیه است. صادرات ترکیه به اسرائیل از ۴,۳ میلیارد دلار در ۲۰۱۶ تا ۱۱ ماه بعدی افزایش چشمگیری داشته است. (Anadolu Agency, 2017)

برای اسرائیل نیز ترکیه با ۷۵ میلیون نفر مصرف کننده بالقوه یک طرف تجاری مهمی محسوب می شود. ترکیه برای اسرائیل پنجمین شریک تجاری پس از ایالات متحده آمریکاست. اقتصاد دانان اسرائیلی ارزیابی کرده بودند که رقم مبادله تجاری دو کشور رشد سالانه ۸ بیلون دلاری خواهد داشت. (Efron, 2018: 16)

خطوط هوایی ترکیه نقش مهمی در ترانزیت مسافر به اسرائیل دارد. روزانه ۱۱ پرواز میان ترکیه و تل آویو برقرار بود که یکی از پروازها متعلق به خطوط هوایی اسرائیل است. تنها مشکل در این راستا، فشار مقامات اسرائیل مبنی بر کنترل های امنیتی زیاد در

¹ Turgut Can Pehlevan

پروازهای دو طرفه است که فرودگاه های ترکیه چندان موافق آن سطح از کنترل امنیتی نبودند. (Efron, 2018: 18)

پیش از ۲۰۱۶، تعداد جهانگردهای اسرائیلی مسافر ترکیه برابر ۲۰۰ هزار نفر بود که در پایان سال مزبور این رقم به ۲۹۴ هزار جهانگرد رسید. در سال های بعد رقم به ۵۶۰ هزار جهانگرد اسرائیلی نیز رسید. (Efron, 2018: 18)

ترکیه منابع گازی ندارد و ۶۰ درصد نیاز خود را از روسیه و ۲۰ درصد را از ایران تامین می کند، ولی ترکیه درصدد پیدا کردن منابع بدیل می باشد. ایجاد خط لوله گاز با اسرائیل اگرچه منافع طرفینی دارد ولی با مشکلاتی نیز روبرو است. هزینه لوله گذاری بستر دریا هزینه بر است و این طرح بین ۲ تا ۳ بیلون دلار هزینه دارد و ضمن اینکه جنگ مستمر اسرائیل با حماس در مواردی وضعیت این لوله های انتقال گاز را دچار مخاطره می کند. مشکل اساسی دیگر موضع دولت قبرس (قسمت یونانی) است. چون خطوط لوله گاز باید از بستر منطقه انحصاری اقتصادی دریایی قبرس عبور کند و قبرس مادامی که اختلافاتش با ترکیه بر طرف نشود اجازه چنین لوله گذاری را نمی دهد. (Kambas, 2016)

-استقلال طلبی اقلیم خودمختار کردستان عراق در ۲۰۱۷

اسرائیل از دهه ۶۰ به موضوع کردها به عنوان یک منطقه و قوای حائل میان رژیم بعث عراق و ایران در مقابل اسرائیل می نگریست. در ۲۰۱۴ اسرائیل تنها دولتی بود که از موضوع استقلال کردستان عراق حمایت کرد و حتی سعی نمود مقامات دولت آمریکا را در حمایت از آن همسو کند. در برنامه همه پرسی اعلان استقلال کردستان عراق، اسرائیل تنها کشوری بود که از این اقدام شفاها حمایت کرد. فرمانده قوای اسرائیل "ژنرال یر گلان" (Yair Golan) در همین ایام اعلام کرد که از نظر او گروه "پ ک ک" یک گروه تروریستی نیست، این درحالی بود که پ ک ک از سوی ترکیه، اتحادیه اروپا و آمریکا یک سازمان تروریستی قلمداد می شد. البته نتانیاهو به کرات این گفته ژنرال اسرائیلی را تکذیب کرد ولی علنا از استقلال منطقه خود مختار کردستان عراق حمایت شفاهی کرد.

مقامات اسرائیل بعد از مشاهده واکنش منفی مقامات آمریکا به همه‌پرسی استقلال اقلیم، کاملاً رویکرد کلامی خود را تغییر دادند و دیگر سخنی از حمایت به میان نیاوردند. (Efron, 2018: 28)

حمایت اولیه اسرائیل از روند همه‌پرسی، شایعات زیادی را دامن زد مبنی بر اینکه اسرائیل پیمان محرمانه‌ای با اقلیم خود مختار منعقد ساخته تا به مهاجرت و استقرار یهودیان در منطقه اقلیم خود مختار پس از کسب استقلال اقدام کند و در عوض اسرائیل از همه‌پرسی استقلال، پشتیبانی همه‌جانبه به عمل آورد. (O'Connor, 2017)

اردوغان دستگاه اطلاعاتی و امنیتی اسرائیل را به اقدامات پنهانی برای دامن زدن به روند اجرایی ساختن همه‌پرسی و ایجاد موج‌های استقلال‌طلبی کردها متهم کرد. (Khalidi, 2017)

-بحران ۲۰۱۸

تظاهرات روز سرزمین

در ماه مارس ۲۰۱۸، در چهل و دومین سالگرد روز زمین^۱، چند هفته قبل از مراسم روز زمین، جمع زیادی از فلسطینی‌ها در مرز نوار غزه تحصن کردند. به تدریج به جمعیت تحصن‌کنندگان افزوده شد به نحوی که در روز زمین ۳۰ هزار نفر در مراسم حضور داشتند. به دنبال درگیری، نیروی‌های اسرائیلی با سلاح گرم به تظاهرکنندگان شلیک کردند و جریان این تظاهرات تا سال بعد ادامه یافت به طوری که تا ۲۸ فوریه ۲۰۱۹، ۱۸۹ نفر کشته و ۶۱۰۰ نفر مجروح شدند. (Al Jazeera Media Network. 2020.)

اردوغان در واکنش به این حوادث، سیاست اسرائیل را غیر انسانی توصیف کرد. (AFP,)

^۱ در ماه مارس ۱۹۷۶، اسرائیل بخش مهمی از زمین‌های متعلق به فلسطینی‌ها، برابر دو هزار هکتار را مصادره کرد. در روز ۳۰ مارس، مردم فلسطین تظاهراتی را به نشانه اعتراض آغاز کردند که با سرکوب نیروی‌های اسرائیل روبرو شد. این روز به نام روز سرزمین^۱ نزد مردم فلسطین نامیده می‌شود. در روز مذکور، ۶ فلسطینی کشته و ۱۰۰ نفر مجروح شدند. همه ساله مردم فلسطین در چنین روزی تظاهرات آرامی را به یادبود واقعه مزبور برگزار می‌کنند. (Hashem, 2017)

2018) اردوغان همچنین اعلام داشت که نتانیاهو نخست وزیر یک دولت نژاد پرست است و دستش به خون فلسطینی ها آلوده است.

نتانیاهو در پاسخ اعلام کرد: "مردی که هزاران سرباز ترکیه ای را برای اشغال شمال قبرس و حمله به سوریه بکار می گیرد نباید ما را که از خودمان در برابر تهاجمات حماس دفاع می کنیم نصیحت کند. فردی دستش به خون شهروندان بی‌شمار کرد در ترکیه و سوریه آلوده است. وی آخرین فردی است که به ما درباره مبارزه با قومیت ها نصیحت می کند" (Landau, 2018)

ترکیه سفیر اسرائیل را اخراج کرد و اسرائیل نیز متقابلاً کنسول ترکیه در بیت المقدس را اخراج کرد. رجب طیب اردوغان فراخوان سازمان همکاری اسلامی داد و اسرائیل را دولتی تروریست و عامل کشتار کودکان یاد کرد. بنجامین نتانیاهو متقابلاً اردوغان را عامل بمباران روستاهای کرد نشین و کمک به تروریست های که انسان های بی گناه را به قتل می رسانند برشمرد. (Efron, 2018: vii)

در موضوع اخراج سفیر اسرائیل، رفتار دولت ترکیه نوعی حرکت نمایشی تحقیر آمیز نسبت به کادر دیپلماتیک اسرائیل بود. سفیر اسرائیل در یک حالت کاملاً امنیتی و در کنار اسکورت نیروهای امنیتی به فرودگاه هدایت شد.

اسرائیل نیز با اخراج کنسول ترکیه در بیت المقدس پاسخ داد و سفیر ترکیه را در تل آویو احضار کرد. در احضار سفیر ترکیه، اسرائیل رفتار مشابهی در خصوص حرکت سفیر برای حضور در وزارت خارجه و بازگشت به محل ماموریت اعمال کرد. اسکورت شدید امنیتی که خلاف عرف دیپلماتیک بود. (Efron, 2018: 1)

زمانی که اردوغان، موضع تندی علیه سیاست های تل آویو اعلام داشت، نتانیاهو با تمسخر، گفته های اردوغان را به عنوان "روز جک احمقانه آوریل"^۱ تعبیر کرد. Ülgül, (2019: 142) موضوع تقویت نگاه مشروعیت و مقبولیت عامه، از نکات کلیدی امنیت ملی

^۱ 'April Fools' Day' joke

رژیم اسرائیل تلقی می‌شود و مقامات اسرائیل درصدد ارائه تصویری از خود به عنوان مدافع قاطع از حقوق و منافع ساکنان یهودی هستند، هرچند این رویکرد، آنها را در جامعه جهانی به عنوان مخالفان اصول لیبرالیسم غربی جلوه گر می‌سازد. (Olesker, 2019: 33)

-انتقال مرکز حکومت اسرائیل به بیت المقدس

در قضیه انتقال مرکز حکومت اسرائیل به اورشلیم، اردوغان به مقامات آمریکایی اعلام داشته بود که موضوع اورشلیم خط قرمز جهان اسلام است. البته نتانیاهو نهایتاً اردوغان را به عامل قتل کردهای هموطن خود و کمک به فرار ایران از تحریم‌ها و همکاری با تروریست‌ها متهم ساخت. (Zaman, 2017)

مقابله جدی اردوغان در بحث انتقال مرکز حکومت اسرائیل به بیت المقدس شرقی (اورشلیم شرقی) او را به قهرمان این مقابله تبدیل کرد. در حالی که متحدان اصلی دولت خودمختار کرانه غربی یعنی مصر، عربستان سعودی، امارات متحده و اردن فقط مخالفت شفاهی کردند. (Efron, 2018: 28)

در ۱۴ مه ۲۰۱۸ که ایالات متحده آمریکا اورشلیم را به عنوان مرکز حکومت اسرائیل به رسمیت شناخت و در پی حوادث متعاقب یعنی سرکوب فلسطینی‌ها، اردوغان اسرائیل را به جنایت نسل‌کشی متهم ساخت و آنرا دولت تروریست توصیف کرد. (Independent. UK's Largest Quality News Brand, 2018) حتی ترکیه سه روز عزای عمومی اعلام داشت. (Alkaç, 2018)

تحلیل عوامل همگرایی و واگرایی از جانب دو کشور

- ترکیه

سیاست خارجی ترکیه را معمولاً در یک و یا ترکیبی از رویکردهای کلان "نو عثمانیسم"، "کمالیسم" (تکیه بر دیدگاه‌های کمال آتاتورک) و "گلیسم ترکی" (تقلید نسبی از روش‌ها و مدل‌های مواضع ژنرال دوگل فرانسه) ارزیابی می‌کنند. (یعقوبی فر، ۱۳۹۲: ۹۶۶) به قدرت رسیدن "حزب

توسعه و عدالت" و رهبری قدرتمندانه رجب طیب اردوغان به ویژه پس از اصلاح قانون اساسی ترکیه و تغییر رژیم سیاسی از مدل پارلمانی به ریاستی ویژگی های خاصی را به سیاست خارجی ترکیه بخشیده است، سیاست خارجی که با اتخاذ مانورهای بعضا متعارض و در عین حال منعطف در کنار پایبندی به برخی از اصول به ویژه حفظ امنیت، چهارچوب سیاست خارجی ترکیه را در دو دهه اخیر شکل بخشیده است. در این دوره به وضوح شاهد الگوی مانورهای متعارض متعدد با محوریت مقتضیات امنیتی در روابط ترکیه و اسرائیل هستیم.

با پایان یافتن چنگ سرد، مقامات آنکارا نگران بودند اهمیت راهبردی این کشور کاهش یابد. این نگرانی طبیعتا ترکیه را به سوی یافتن متحدان منطقه ای سوق می داد. دوره جدید همچنین مصادف بود با کاهش نقش مستقیم ابر قدرت ها در معادلات منطقه ای و افزایش نقش نظام های منطقه ای و ضرورت ایفای نقش مستقل بازیگران. به دنبال رخداد های بعدی در فضای ژئوپلیتیکی مناطق خاور میانه، آسیای میانه و قفقاز و حوزه مدیترانه و حتی خلیج فارس، اهمیت استراتژیک ترکیه افزایش پیدا کرد. (Khalilzad, 2000: 2)

بالکان، قفقاز، دریای سیاه و آسیای مرکزی مناطقی هستند که آنکارا درصدد کشف مستقل آنها برآمده و دیدگاه منافع امنیتی و اقتصادی خود را نه در چهارچوب جدال قدیمی دو قطب شرق و غرب و متناسب با ایدئولوژی ابرقدرت ها، بلکه بر اساس منافع و ملاحظات راهبردی، امنیتی، اقتصادی و با توجه به ویژگی های جغرافیایی ژئوپلیتیکی، سنت های تاریخی و ظرفیت های فرهنگی و مذهبی خود بازنویسی کرد (بنی هاشمی، ۱۳۸۸: ۱۲۲)

اهمیت جایگاه ژئوپلیتیکی ترکیه متضمن موقعیت ژئواستراتژیکی این کشور در منطقه جنوب غرب آسیاست (Walker, 2007: 97) ترکیه در مناطق جنوب غرب آسیا و اوراسیا بازیگر عمده ای به حساب می آید و همین امتیاز موقعیت این کشور را میان کشورهای این منطقه تقویت می کند. (آجرلو، ۱۳۹۲: ۱۹۹)

آنکارا در آسیای میانه و قفقاز به دنبال استفاده از فضای بکر اقتصادی این مناطق پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی بوده است. دسترسی به بازارهای وسیع مصرف، بکار گیری نیروی کار ارزان و مواد خام و ایفای نقش واسطه گری برای سرمایه گذاران غربی از

جمله اهداف ترکیه محسوب می شود که در این حوزه مورد توجه قرار داده است. عدم پذیرش ترکیه از سوی اتحادیه اروپا، برای ترکیه تا حدودی تحقیر آمیز بود و لذا ترکیه همسویی با سیاست های آمریکا و اسرائیل را در منطقه دنبال نمود. (سهرابی، ۱۳۹۴: ۹۶)

نقشه شماره ۱: جایگاه جغرافیایی ترکیه در مجموعه های امنیتی منطقه ای خاور میانه، آسیای میانه، بالکان و مدیترانه (<https://redmag.ir/wp-content...2017>)

از جمله علل نزدیکی بیشتر ترکیه به اسرائیل، وضعیت نا امید ترکیه از الحاق به اتحادیه اروپا بوده است. این نا امیدی آنکارا را به سمت پیدا کردن متحدان قوی در آسیا و خاورمیانه سوق داده است. ضمن اینکه سیاست انتقادی اتحادیه اروپا در خصوص سرکوب پ ک ک ترکیه را به سمت اسرائیل تشویق می کرد.

تمایل ترکیه به تقویت روابط و برخورداری از حمایت آمریکا این زمینه را تقویت می کرد که ترکیه با اسرائیل همکاری بیشتری داشته باشد. (Oğuzlu, 2010: 279)

ترکیه از جهات متعدد به امریکا نیازمند است که از جمله آنها مقابله با هژمونی روسیه در منطقه، دریافت کمک بیشتر از ناتو، استفاده از توان و دانش فنی نظامی امریکا، استفاده از اعتبار هم پیمانی با آمریکا در معادلات و همکاری های اقتصادی و مهار کشمکش های قومی کردها در منطقه است.

در حادثه زمین لرزه ۱۹۹۹ ترکیه، اسرائیل امداد رسانی برای نجات مردم در مناطق زلزله زده داشت و در سال ۲۰۰۰ قرارداد انتقال آب به اسرائیل از سوی ترکیه به امضاء

طرفین رسید و در ژوئن همان سال نخستین یادداشت تفاهم و همکاری های علمی میان دو کشور به امضاء رسید. (Efron, 2018: 7)

نباید از یاد ببریم که موضوع حمایت احتمالی صدام حسین از کردهای ترکیه، آنکارا را همواره به سمت نزدیکی به سوی اسرائیل سوق می داد.

از جمله علل دیگر همسویی ترکیه با اسرائیل، جلب حمایت لابی اسرائیل در ایالات متحده آمریکا است. بر اساس نظر مرکز تحقیقات و ارتباطات اسرائیل در انگلستان، در روابط ترکیه امروز و اسرائیل، واقع گرایی سیاسی بر تفاوت های ایدئولوژیک تفوق دارد. (BICOM, 2017: 2)

لارس هوگوم معتقد است که تغییرات مقطعی در سیاست خارجی ترکیه، باعث تغییر اساسی در رویکرد های بین المللی ترکیه نمی شود. از منظر او، ترکیه در قالب سیاست واقع گرایانه به موضوع امنیت خود بیش از هر چیز می نگرد. (Lars, 2019: 220)

- اسرائیل:

اسرائیل از جهت جغرافیایی، شرایط خاصی دارد که سیاست خارجی اش را شدیداً تحت تاثیر قرار می دهد. اسرائیل از یکسو متصل به غرب آسیاست و جزئی از خاور میانه، از سوی دیگر مشرف بر دریای مدیترانه است و بازیگر مدیترانه ای محسوب می شود و به عبارتی نوعی نقطه اتصال سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا محسوب می گردد.

نقشه شماره ۲: جایگاه جغرافیایی اسرائیل در مجموعه های امنیتی خاور میانه و مدیترانه

(سایت بی بی سی. ۲۰۱۵)

در محاصره بودن این رژیم از سوی ملت فلسطین، گروه‌های نظامی شیعی و سنی و کشورهای عربی، نگرانی امنیتی حکام این سرزمین را به شدت دامن زده است. تصمیم سازان تل‌آویو، محیط اطراف مرزهای خود را محیطی خصمانه و ناامن می‌دانند و با سیاست مظلوم‌نمایی به خوبی موفق شده‌اند که حمایت آمریکا و کشورهای اروپایی را همواره در مدار خود داشته باشند.

دکترین امنیتی اسرائیل که در زمان تاسیس این رژیم از سوی بن‌گورین، نخست‌وزیر وقت اعلام شد عبارت از این بود که اسرائیل باید دولت‌های اسلامی و عربی اطراف خود را قانع سازد که راهی برای نابودی اسرائیل ندارند و باید این دولت را به رسمیت بشناسند. (افتخاری، ۱۳۹۷: ۵۸)

هافمن می‌نویسد "از زمان تاسیس دولت اسرائیل موضوع امنیت مسئله محوری این دولت بوده است." (Hoffman, 2019: 4) حامد فقیه زاده گرجی معتقد است که به طور تاریخی، دکترین دفاعی اسرائیل مبتنی بر تلاش برای بقاء است. (Faghihzadeh Gorji, 2019: 137)

اسرائیل نیز در مقابل فشار و تهدید کشورهای عربی و خاصاً در برابر تهدیدهای ایران، عراق و سوریه در صدد اتحاد با کشوری است که هم در خاور میانه قدرت نقش آفرینی داشته باشد و هم در حوزه مدیترانه. همکاری ترکیه با اسرائیل، قطعاً باعث کاهش فشار و تهدیدهای ایران، عراق و سوریه می‌شود. همکاری با ترکیه از منظر ایالات متحده آمریکا هم بسیار مطلوب است چون با توجه به تمایل خروج تدریجی آمریکا از حوزه آسیای جنوب غربی، آمریکا تمایل دارد حفظ امنیت منطقه به قدرت‌های متحد و دوست منطقه واگذار شود.

"لچری" معتقد است که روابط اسرائیل و ترکیه ماهیت استراتژیک دارد و هر دو در میان کشورهای عربی منطقه دارای منافع مشترک امنیتی و راهبردی هستند. هر دو به نحوی از انحاء با گروه‌های مبارز مسلح درگیر می‌باشند و هر دو نیز محدودیت استفاده از منابع دارند. (Lochery, 2005: 54)

عایشه ای، آ. اوزر^۱ در مقاله خود در ۲۰۱۹ با عنوان "تغییر درک امنیتی اسرائیل پیش و پس از قیام های عربی" اظهار می دارد که مقوله امنیت همواره مسئله اصلی دولتمردان تل آویو بوده و می باشد البته در شرایط پس از قیام های عربی از ۲۰۱۱، رژیم های استبدادی اعراب دیگر تهدید گر اسرائیل تلقی نمی شوند، بلکه برخی از گروه های افراطی اسلامی به ویژه در صحرای سینا، حماس و هلال شیعی پیرو ایران عامل اصلی تهدید محسوب می شوند. لذا اسرائیل در برقراری روابط با کشورهای عربی استبدادی مانند عربستان سعودی و یا مصر ژنرال سیسی مشکلی ندارد. (A.Özer, 2019)

ایجاد خلافت خودخوانده داعش در حوزه سرزمین های سوریه و عراق منافع اسرائیل و ترکیه را توأماً تأمین می کرد. داعش در صورت ادامه حیات باعث تضعیف و یا اضمحلال سوریه می شد، عراق بسیار ضعیف و یا تجزیه می گشت و ایران شیعی نیز نفوذ خود را در منطقه از دست می داد. مواضع تند و خشن داعش علیه شیعه گری در ایران و علیه کردها به نوعی خواسته های اسرائیل و ترکیه را تأمین می کرد.

نتیجه گیری

همانطور که در ابتداء بیان شد در چهارچوب نظریه مجموعه امنیتی، بخش های عمده فرایند های امنیتی و غیر امنیتی شدن در خوشه های مجموعه های منطقه ای تجلی می یابد. بیان شد که ساختار مجموعه امنیتی از چهار دسته متغیر امنیتی برخوردار است: مرز که مجموعه را از سایرین جدا می سازد، ساختار آنارشیک چون مرکب از حداقل دو و یا چند واحد خودمختار است، قطب و محوریت که پوشش دهنده توزیع قدرت در میان واحدها است و ساخت اجتماعی که شامل دوستی ها و دشمنی هاست.

در کنار این چهار متغیر، یک مکعوه امنیتی از یک عنصر نفوذ و یا پوشش نیز بهره می برد که عنصر مزبور ذاتی نظام و مجموعه نیست ولی پوشش های درونی منطقه را تحت تأثیر قرار می دهد.

^۱ AYŞE İ, A. ÖZER

در موضوع مطالعاتی ما، دو طرف یعنی ترکیه و اسرائیل در مجموعه‌های امنیتی قرار دارند که مقوله امنیت برای آنها حیاتی است. ترکیه در مجموعه‌های امنیتی خاورمیانه، آسیای میانه، بالکان و مدیترانه قرار دارد که به علت آنارشی و خود مختاری واحدها، این مجموعه‌ها یا از بحران حاد بی‌ثباتی و امنیت (خاورمیانه) و یا از بحران رقابت‌های شدید واگرایانه رنج می‌برند. اسرائیل نیز محاصره شدن توسط اعراب (مصر، اردن، لبنان، لیبی) و غیر اعراب (ایران) را مبنای مظلوم‌نمایی خود قرار داده است و به استناد تهدیدهای مستمر ایران، به دنبال متحدان عربی و غیر عربی بوده است.

از سوی دیگر واقف هستیم که ویژگی‌های امنیتی در سطح مجموعه‌های امنیتی منطقه‌ای پایدارند. لذا اتحاد امنیتی ترکیه و اسرائیل ماهیت شکننده ندارد.

در این عرصه، ساخت اجتماعی مجموعه امنیتی یعنی دوستی و دشمنی که ماهیت‌سازه انگاره دارد توضیح‌دهنده بخشی از سیاست‌های دو طرف اسرائیل و ترکیه است. ترکیه و اسرائیل نمی‌توانند به صورت کامل فضای ارزش‌های گروه‌های انسانی سرزمین خود را نادیده بگیرند. حزب توسعه و عدالت ترکیه باید در مواردی، سیاست حمایت از فلسطینی‌ها را دنبال کند و حتی آنرا به عنوان اهرم فشار علیه اسرائیل تبدیل کند. اسرائیل از قضیه کردها با بیان اینکه آنها هم مانند مردم یهود اقلیت قومی مذهبی می‌باشند که حق حاکمیت‌شان تزیع شده است به نفع سیاست‌های خود بهره می‌برد و از موضوع کردها به عنوان اهرم فشار علیه ترکیه استفاده می‌کند. در موضوع عنصر نفوذ نیز ایالات متحده آمریکا با سیاست پوششی خود نقش باریگر فعال خارجی را ایفاء می‌کند و همواره سعی دارد، روابط دو متحد خود را بهبود و به سمت هماهنگی سوق دهد.

نمودار شماره ۲: نظام روابط اسرائیل و ترکیه در چهارچوب نظریه مجموعه های

امنیتی منطقه ای (تدوین مولف)

نتیجه نهایی اینکه در شرایط فعلی ترکیه و اسرائیل سیاست اتحاد و همکاری خود را ادامه می دهند هرچند که این اتحاد از انسجام کافی برخوردار نیست و هر دو طرف از اهرم فشار برای اجبار به همسویی طرف مقابل در شرایط خاص استفاده می کنند. جمهوری اسلامی ایران نباید به هیچ وجه حساسی روی بروز اختلاف جدی میان ترکیه و اسرائیل باز کند و در قضیه جنبش حماس و دولت خودگردان کرانه باختری نیز ترکیه به جز کمک های انسان دوستانه و حمایت های لفظی اقدامات جدی تری را انجام نخواهد داد.

منابع:

- ابراهیمی، شهرز؛ طالب ابراهیمی و صفی‌الله شاه‌قلعه (۱۳۹۳). «بررسی تاثیرهای ژئوپلیتیکی روابط ترکیه و اسرائیل بر منافع ایران در حوزه خزر»، **مطالعات اروآسیای مرکزی**، دوره ۷، شماره ۲، پائیز و زمستان، صص ۱۹۵-۲۱۸.
- آجرلو، محمد جعفر و رامز محمودی (۱۳۹۲). «تأثیر ژئوپلیتیک ترکیه بر سیاست خارجی دولت اسلام‌گرای عدالت و توسعه»، **فصلنامه آفاق امنیت**، سال پنجم، شماره بیست و یکم، زمستان.
- اسکندری، مجید (۱۳۸۹). «بررسی اهداف و زمینه‌های شکل‌گیری اتحاد ترکیه و رژیم صهیونیستی در دهه‌ی ۹۰ و تحولات بعد از آن»، **مجله سیاست دفاعی**، سال ۱۸، شماره ۷۲، پاییز، صص ۲۴۷-۲۶۵.
- افتخاری، اصغر و ابولفضل بابایی (۱۳۹۷). «تحلیل عوامل تاثیر گذار بر سیاست خارجی رژیم صهیونیستی (با تاکید بر نظریه جیمز روزنا)»، **جستارهای سیاسی معاصر**، سال نهم، شماره ۳، پائیز، صص ۵۳-۷۷.
- بوزان، باری (۱۳۷۸). **مردم، دولت‌ها و هراس**، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- حاج یوسفی، امیر و همت ایمانی (۱۳۹۰). «تحولات روابط ترکیه و اسرائیل در دهه اخیر و پیامدهای آن برای ایران»، **فصلنامه روابط خارجی**، سال سوم، شماره ۲، تابستان.
- **دنیای اقتصاد** (۱۳۸۷). «اردوغان در داووس به اسرائیل تاخت»، شماره روزنامه: ۱۷۲۷ تاریخ چاپ: ۱۳۸۷/۱۱/۱۲، شماره خبر: ۴۹۳۸۸۷.
- **روزنامه شرق** (۱۳۸۹). ش ۱۰۷۱. «عبدالله گل: ترکیه و اسرائیل همچنان دوست هستند»، یکشنبه ۴ مهر ۱۳۸۹، شماره ۱۰۷۱، روزنامه شرق.
- سازمند، بهاره و مهدی جوکار (۱۳۹۵). «مجموعه امنیتی منطقه‌ای، پویاها و الگوی روابط کشورهای حوزه خلیج فارس»، **ژئوپلیتیک**، سال ۱۲، شماره ۲، تابستان، صص ۱۵۱-۱۷۷.
- سنایی، اردشیر (۱۳۹۰). «چارچوبی تحلیلی برای بررسی روابط ترکیه و اسرائیل پس از به قدرت رسیدن حزب عدالت و توسعه (۲۰۱۰-۲۰۰۲)»، **مطالعات روابط بین‌الملل**، پاییز، دوره ۴، شماره ۱۶، صص ۱۵۱-۱۸۰.
- سهرابی، محمد و احسان جنتی (۱۳۹۴). «ولایت‌های سیاست خارجی و امنیتی اسرائیل در فضای نوین منطقه‌ای»، **پژوهش‌نامه روابط بین‌الملل**، دوره ۸، شماره ۳۱، پاییز، صص ۱۴۱-۱۷۱.

- طهماسبی، فرزانه (۱۳۹۲). نظریه مجموعه امنیتی منطقه ای و تداوم بحران در خاورمیانه) مطالعه موردی مناقشه اعراب و اسرائیل، استاد راهنما دکتر بهاره سازمند، رساله کارشناسی ارشد.
- کولایی، الهه؛ پیمان کاویانی فر و سارا روا (۱۳۹۸). «ایران و ترکیه در مجموعه امنیتی آسیای مرکزی»، فصلنامه مطالعات روابط بین الملل، سال دوازدهم، شماره ۴۵، بهار، صص ۱۴۱-۱۷۰.
- ملک محمدی، حمیدرضا (۱۳۸۵). ترکیه و اسرائیل دو ستون جدید منطقه ای، تهران: نشر دانشگاه امام صادق(ع).
- ملکی و محمدرضا (۱۳۷۷). «روابط ترکیه و اسرائیل و آثار آن در آسیای مرکزی و قفقاز»، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۲۴، دور سوم، سال هفتم، صص ۱۴۲-۱۷۴.
- نورمحمدی، مرتضی و محمد عارف فصیحی دولت‌شاهی (۱۳۹۷). «کاربست نظریه‌ی مجموعه‌ی امنیتی منطقه‌ای در تحلیل مسائل و الگوهای روابط در جنوب آسیا»، رهیافتهای سیاسی و بین المللی، دوره ۱۰، شماره ۲، پیاپی ۵۴، زمستان، صص ۱۵۳-۱۸۹.
- یعقوبی فر. حامد (۱۳۹۲). «گونه شناسی سیاست خارجی ترکیه در خاورمیانه»، فصلنامه سیاست خارجی، سال بیست و هفتم، شماره ۴، زمستان، صص ۹۸۷-۹۶۵.
- Akgün . Mensur, Sabiha Senyücel Gündoğar & Aybars Görgülü (2014) **“Politics in Troubled Times: Israel-Turkey Relations”**. FOREIGN POLICY PROGRAMME. December 2014 ISBN 978-605-5332-65-5
- Alsafawi. Mohammed (2016) **“Who Needs Whom? Turkey and Israel Agree on Normalization Deal”**. IAI WORKING PAPERS 16 | 30 - NOVEMBER 2016 ISSN 2280-4331 | ISBN 978-88-9368-010-3 © 2016 IAI Istituto Affari Internazionali (IAI)
- Al Jazeera Media Network.(2020). NEWS/ISRAELI-PALESTINIAN CONFLICT. **“Israeli army kills 17 Palestinians in Gaza protests”** 31 Mar 2018. <https://www.aljazeera.com/news/2018/03/israeli-forces-kill-3-palestinians-land-day-protests-180330100034136.html>
- Alkaç. Firat (2018) **“Israeli reporters ‘shoved’ in Istanbul amid diplomatic rift”**. May 18 2018. ISTANBUL. <https://www.hurriyetdailynews.com/israeli-reporters-shoved-in-istanbul-amid-diplomatic-rift-132005>
- Anadolu Agency (2017) **“Turkish Businesspeople Seek Trade Boost with Israel”**, November 27, 2017; <https://www.hurriyetdailynews.com/turkish-businesspeople-seek-trade-boost-with-israel-123133>
- A. ÖZER , AYŞE İ.(2019) **“ISRAEL’S CHANGING SECURITY UNDERSTANDING BEFORE AND AFTER THE ARAB**

- UPRISINGS**". MARCH. 2019 NO.49. SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI. www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi PP.1-24
- Aras. Bulent (2000) **"Turkish-Israeli-Iranian Relations in the Nineties, Impact on the Middle East"** Middle East Policy. Vol. No 3. June pp.151-164.
 - Arbell.Dan. (2014) **"THE U.S.-TURKEY-ISRAEL TRIANGLE"**. The Center for Middle East Policy at Brookings. ANALYSIS PAPER. Number 34, October 2014. www.brookings.edu
 - Aykan, Mahmut B. (1993). **"The Palestinian Question in Turkish Foreign Policy From the 1950s to the 1990s,"** International Journal of Middle East Studies, 25 (1).
 - Ayturk. Ilker.(2011) **"The Coming of an Ice Age? Turkish-Israeli Relations Since 2002"** Turkish Studies. Vol.12, No. 4, 675-687, December 2011. [Bilkent University]. <http://repository.bilkent.edu.tr/bitstream/handle/11693/21699/bilkent-research-paper.pdf?sequence=1>
 - Baskan ,Birol(2019) **"Turkey's Pan-Islamist Foreign Policy. Understanding Turkey's diplomatic moves post-2011 by looking back to the Ottoman conception of ittihad-i Islam"**
 - The Cairo Review of Global Affairs. Spring 2019 PP.95-105
 - <https://www.thecaireview.com/essays/turkeys-pan-islamist-foreign-policy/>
 - BBC.Persian.com. Jan.15th .2009 . https://www.bbc.com/persian/iran/2009/01/090114_si-gaza-deaths.shtml
 - Bengio.Ofra (2004) **"The Turkish-Israel Relationship, Changing Ties of Middle East outsiders"** New York. Palgrave Macmillan.
 - Bennhold. Katrin(2009) "Leaders of Turkey and Israel Clash at Davos Panel" Jan. 29, 2009 The New York Times Company <https://www.nytimes.com/2009/01/30/world/europe/30clash.html>
 - Bicom Briefing (2017) **"Israel-Turkey relations"** Britain Israel Communications and Research Centre .2017. charlotteh@bicom.org.uk
 - Bilgic, Tuba Ünlü and Bestami S. Bilgic, (2019) **"Kemalist Turkey and the Palestinian question, 1945-1948"** Middle Eastern Studies. Published online: 05 Dec 2019. <https://doi.org/10.1080/00263206.2019.1693369>
 - Buzan.Barry and Ole Wæver (2009) **"Regions and Powers, the Structure of International Security"** University Press. Online publication date: December 2009. Print publication year: 2003. Online

ISBN:9780511491252.<https://www.cambridge.org/core/books/regions-and-powers/9E0B611D4C01CECD704651B273646E1D>

- Carroll, Thomas Patrick, (2004), “**Turkey’s Justice and Development party: A Model for Democratic Islam ?**” Middle East Intelligence Bulletin, Vol.6, No.6-7, June/July.
- Cagaptay, Soner, (2005), “**The Turkish prime minister visits Israel: Whither Turkish-Israeli relations?**” The Washington Institute for Near East Studies, Policy Watch No.987, April 27.
- Efron, Shira (2018) “**The Future of Israeli-Turkish Relations**”. Library of Congress Control Number: 2018947061 ISBN: 978-1-9774-0086-4 2018 RAND
- Erdurmaz, Ali Serdar (2012), “**Analyses Turkish-Israeli Cooperation in the Context of Turkey’s Zero Problem**” Foreign Policy”, Journal of Game Theory, 1(5).
- Faghihzadeh Gorji, Hamed and Mohsen Eslami, Mohammad Hossein Jamshidi (2019) “**Geopolitical Security Environment of Israel and its Identical Policy**” Geopolitics Quarterly, Volume: 14, No 4, Winter 2019 .PP 130-148
- Fikret Unal.Dervis (2016) “**TURKEY’S RELATIONS WITH ISRAEL IN THE 2000s: A CONSTRUCTIVIST PERSPECTIVE**” A THESIS SUBMITTED TO THE GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES OF MIDDLE EAST TECHNICAL UNIVERSITY
- Gruen. E.George.(2002) “**Recent Developments in Turkish-Israeli Relation**” American Foreign Policy Interests. 24. 4. PP.301-321.
- Hammoura .Joe (2016) “**Turkey-Israel Relations: A Troubled Marriage**” Middle East Institute Research for Strategic Studies. Office of Turkey. July 2016
- Hashem. Mohammed and Mohammed Haddad.(2017) “Infographic: What is land day?Every year on March 30, Palestinians demonstrate their commitment to resisting Israeli occupation”. 30 Mar 2017. MIDDLE EAST.
<https://www.aljazeera.com/indepth/interactive/2016/03/infographic-land-day-palestine-israel-30-march-1976-160330090432915.html>
- Hoffman. Ronen (2019) “**Israel’s Foreign Policy under Benjamin Netanyahu**” Foreign Policy Research Institute. July 2019. www.fpri.org
- <https://redmag.ir/wpcontent/uploads/2017/08/%D8%AA%D8%B1%DA%A9%DB%8C%D9%87-.gif> (2017)
- Independent. UK’s Largest Quality News Brand (2018) “**Turkish President accuses Israel of 'genocide' after Palestinian deaths on**

- Gaza border. President Recep Erdoğan recalls ambassadors from Israel and US**” Emily Shugerman. New York @eshugerman. Monday 14 May 2018 21:18. <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/turkey-recalls-ambassadors-erdogan-israel-gaza-protests-genocide-us-embassy-jerusalem-border-fence-a8351746.html>
- İşeri, Emre & Ahmet Çağrı Bartan (2019) **“TURKEY’S GEOSTRATEGIC VISION AND ENERGY CONCERNS IN THE EASTERN MEDITERRANEAN SECURITY ARCHITECTURE: A VIEW FROM ANKARA”**. In Collection of “The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean Trilateral Partnerships and Regional Security” Prepared and collected by Zenonas Tziarras. Report 3/2019. Peace Research Institute Oslo (Prio). Web: www.prio.no
 - Kambas.Michele (2016), **“Cyprus Blocks Israel-Turkey Gas Pipeline Until Ankara Mends Ties,”** Haaretz, July 6th 2016. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR2500/RR2589/RAND_RR2589.pdf
 - Kanat. Kilic Bugra, (2015) **“Turkish-Israeli Reset: Business as Usual?”** Middle East Policy Council, Vol. 20, No. 2, summer; In **“Syria and Turkey—A History of a Complex Relationship,”** 2015.
 - Keinin.Herb (2016) **“Israel to Open Permanent Office at NATO HQ Five Years After Turkey Blocked Move,”** Jerusalem Post, May 4, 2016.. <https://www.jpost.com/Israel-News/Israel-to-open-permanent-office-at-NATO-HQ-five-years-after-Turkey-blocked-move-453049>
 - Khalidi.Ari (2017) **“Meeting Rouhani, Erdogan Claims Mossad Behind Kurdistan Referendum,”** Kurdistan 24, October 9, 2017.
 - Khalilzad, Zalmay, Ian O. Lesser & Stephen F. Larrabee (2000), **“The Future of Turkish-Western Relations: Toward a Strategic Plan”**, Rand.2000.
 - Landau Noa and Jonathan Lis, (2018) **“Turkey and Israel Expel Envoys over Gaza Deaths,”** Haaretz, May 16, 2018.<https://www.haaretz.com/israel-news/turkey-expels-israel-s-ambassador-due-to-gaza-death-toll-1.6092965>
 - Lars Haugom (2019) **“Turkish foreign policy under Erdogan: A change in international orientation?”** Comparative Strategy, 38. 3, PP. 206-223, DOI:10.1080/01495933.2019.1606662
 - Lochery. Neil (2005) **“Israel and Turkey, Depending ties and Strategic Implications”** Israel Affairs. 2005
 - Moubayed.Sami (2010) **“Israel and Turkey Are Drifting Apart,”** Gulf News, January 19, 2010.
 - <http://miftah.org/display.cfm?DocId=21506&CategoryId=5>

- M.Ecran. Yilmaz.(2010) **TURKEY-ISRAEL RELATIONS IN THE POST-COLD WAR ERA**. Akademik Fener
- Nasi. Selin (2017) **“Turkey-Israel Deal: A Key to Long-Term Reconciliation?”** Israel Turkey Policy Dialogue Publications Series. . J a n u a r y 2 0 1 7. The Israeli Institute for Regional Foreign Policies / www.mitvim.org.il / info@mitvim.org.il. Global Political Trends (GPoT) Center / www.gpotcenter.org / info@gpotcenter.org
- Ochaopt .20-21 January 2009 .United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs FIELD UPDATE ON GAZA FROM THE HUMANITARIAN COORDINATOR 1 20-21 January 2009, 1700 hours .OFFICE FOR THE COORDINATION OF HUMANITARIAN AFFAIRS .www.ochaopt.org.
https://www.webcitation.org/69etAvOov?url=http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_gaza_humanitarian_situation_report_2009_01_21_english.pdf
https://www.webcitation.org/69etAvOov?url=http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_gaza_humanitarian_situation_report_2009_01_21_english.pdf
- O’Connor, Tom,(2017) **“Turkey Tries to Scare Voters with Warning About Jews Ahead of Kurdish Referendum,”** Newsweek, September 15, 2017. As of September 15, 2017: <http://www.newsweek.com/turkey-fake-news-jews-promote-hate-kurds-iraq-666130>
- Oğuzlu ,H. Tarik (2020) **“Turkish Foreign Policy in a Changing World Order”**. All Azimuth V9, N1, 2020, 127-139 *PP.125-135*
- Oğuzlu ,Tarik (2010) **“The Changing Dynamics of Turkey–Israel Relations: A Structural Realist Account”**, Mediterranean Politics, 15:2, 273-288, DOI: 10.1080/13629395.2010.485055
- Olesker, Ronnie (2019) **“Delegitimization as a National Security Threat. Israel and BDS”** *Israel Studies Review*, Volume 34, Issue 2, Autumn 2019: © Association for Israel Studies PP. 33–54 doi:10.3167/isr.2019.340203 • ISSN 2159-0370 (Print) • ISSN 2159-0389 (Online)
- Pehlevan,Turgut Can (2019) **“From Kemalism to Neo-Ottomanism: Turkish Foreign Policy Towards Syria”** Thesis. Central European University. Budapest. 2019.
- Stergiou, Andreas (2019) **“GEOPOLITICS AND ENERGY SECURITY IN THE EASTERN MEDITERRANEAN: THE FORMATION OF NEW ‘ENERGY ALLIANCES”** In Collection of **“The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean Trilateral Partnerships and Regional Security”** Prepared and collected by Zenonas

- Tziarras. Report 3/2019. Peace Research Institute Oslo (Prio). Web: www.prio.no
- Shankland, David, (2007) “ **Islam and Politics in Turkey: the 2007 Presidential Election and beyond,**” International affairs. Vol..83,No. 2, November.
 - Teff-Seker ,Yael and Aviad Rubin &Ehud Eiran (2019)“**Israel’s ‘turn to the sea’ and its effect on Israeli regional policy**” Israel Affairs .Volume 25, 2019 - Issue 2. Published online: 11 Mar 2019. PP. 234-255
 - Times of Israel, December 10, 2017. “**Erdogan: Israel a ‘Terrorist State’ That Kills Children,**” <https://www.timesofisrael.com/turkish-leader-israel-a-terrorist-state-that-kills-children/>
 - Ülgül, Murat,(2019) “**The Decline of the ‘Syrian Effect’ in Turkish-Israeli Relations**”, Uluslararası İlişkiler, Vol. 16, No. 62, 2019, International Relations Council of Turkey. Journal of International Relations. DOI: 10.33458/uidergisi.588957. pp. 135-148
 - Walker, W. Joshua (2007/2008) “**Reexamining the U.S.-Turkish Alliance**”, The Washington Quarterly Winter.
 - Yglesias ,Mathew,(2007) “ **Turkey, Israel and the ADL**” Foreign Policy August24.
 - Zaman, Amberin (2017) “**Erdoğan Draws Red Line over U.S. Embassy’s Move to Jerusalem,**” Al-Monitor, December 5, 2017.

